

УДК [37.013.42:343.261-053.2]

Журавель Т. В.

ЕТАПИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНОЛІТНІМИ ЗАСУДЖЕНИМ У ВИХОВНИХ КОЛОНІЯХ

Одне з чільних місць у сфері соціально-педагогічної діяльності займає робота, спрямована на ресоціалізацію та реабілітацію неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі. Конкретизація змісту соціально-педагогічної роботи в установах пенітенціарної системи є однією з актуальних проблем соціально-педагогічної теорії і практики.

Неповнолітні (особи, віком від 14 до 18 років), засуджені до позбавлення волі, відбувають покарання у виховних колоніях (далі – ВК), що є спеціальними виховними установами, які підпорядковуються Державній пенітенціарній службі України. В Україні станом на 1 лютого 2013 року функціонує 8 виховних колоній, де перебуває 1262 особи (1180 хлопців та 82 дівчини).

Щороку збільшується кількість програм та заходів, спрямованих на ресоціалізацію засуджених, удосконалюється соціально-педагогічна робота із ними.

Метою даної статті є визначення етапів соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими у виховних колоніях та їх змісту.

Соціально-педагогічну роботу з неповнолітніми засудженими ми розглядаємо як вид соціально-педагогічної діяльності, спрямований на надання соціальної підтримки, допомоги та здійснення соціальної реабілітації засуджених з метою їх успішної комплексної ресоціалізації і попередження рецидиву злочину.

Відповідно, головною *метою* соціально-педагогічної роботи із неповнолітніми засудженими є саме комплексна їх *ресоціалізація*.

Під *ресоціалізацією неповнолітніх засуджених* в умовах ВК слід розуміти комплекс дій, спрямованих на повторне засвоєння культури відносин у соціумі, формування (або відновлення) і закріплення у вихованців певних соціальних норм та ролей, стійкої просоціальної мотивації для усвідомленої відмови від норм кримінального середовища на користь загальноприйнятих цінностей; здобуття умінь та навичок, необхідних для їх успішного повернення у суспільство [5, с. 10].

Об'єктом соціально-педагогічної роботи у ВК є 14–18-річні неповнолітні (а також, у виняткових випадках, 18–22-річні повнолітні), засуджені до покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

Соціально-педагогічна робота із засудженими у ВК відбувається у три основних *етапи*: діагностичний та адаптаційний етап (прибуття засудженого в установу); етап ресоціалізації (в ході відбування покарання); етап соціальної адаптації (у період підготовки засудженого до звільнення).

Зазначені етапи реалізуються у відповідних структурних дільницях ВК: 1) карантину, діагностики і розподілу; 2) ресоціалізації; 3) соціальної адаптації.

Перший, діагностичний та адаптаційний етап, триває протягом чотирнадцяти діб та відбувається на *дільниці карантину, діагностики і розподілу (КДПР)*. Одним із завдань дільниці є адаптація новоприбулих до умов позбавлення волі та ознайомлення з правилами внутрішнього розпорядку. Однак основне завдання – повне медичне обстеження для виявлення інфекційних, соматичних і психічних захворювань, а також первинне психолого-педагогічне та соціально-педагогічне вивчення (початкова оцінка потреб засудженого).

Початкова оцінка потреб засудженого неповнолітнього здійснюється мультидисциплінарною командою фахівців ВК, яка створюється наказом начальника установи та включає психолога, медика, вихователя дільниці КДПР, вчителів ЗОШ, майстрів виробничого навчання тощо.

Методи здійснення початкової оцінки потреб: аналіз документів (матеріалів особової справи засудженого, характеристик, що надійшли з СІЗО, місць попереднього навчання або роботи засудженого тощо); інтерв'ю/бесіда із засудженим; опитування з використанням стандартизованих форм (анкет, програм інтерв'ю тощо); психологічні діагностичні методики (проективні, тестові тощо); спостереження за поведінкою.

Результатом початкової оцінки має стати:

1. Отримання основної інформації про засудженого за такими категоріями: соціально-демографічні дані (відомості про особу засудженого); відомості про судимість, скоєний злочин, а також попередні судимості у разі їх наявності; відомості про перебування у слідчому ізоляторі; відомості про найближче соціальне оточення засудженого та спосіб життя до ув'язнення; психологічні особливості: спрямованість особистості, особливості психічних процесів (пам'ять, мислення, уява тощо), психологічні/психічні проблеми, ступінь конфліктності та агресивності, наявність лідерських якостей, рівень загального світогляду, наявність творчих здібностей, готовність до самовиховання тощо; рівень освіти; рівень професійної підготовки; стан здоров'я.

2. Рішення за результатами отриманих даних про: розподіл засудженого до відділення дільниці ресоціалізації; зарахування до загальноосвітньої школи та визначення класу; зарахування до професійно-технічного училища (визначення групи); визначення місця працевлаштування в умовах ВК.

Дільниця ресоціалізації, де відбувається другий етап соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими, створюється з метою безпосереднього забезпечення оптимальних умов відбування покарання та проведення із засудженими соціально-виховної та психологічної

роботи для досягнення мети їх виховання і ресоціалізації. Таку діяльність покладено на службу *соціально-виховної та психологічної роботи*.

У даній дільниці відбувається розподіл засуджених по *відділеннях* соціально-психологічної служби, що є структурною одиницею ВК. Тут продовжується здійснення оцінки потреб засудженого – відбувається *перший етап комплексної оцінки потреб*, у ході якої уточнюються та поглиблюють дані, отримані на попередньому етапі. До першого етапу комплексної оцінки долучається *вихователь відділення*, до якого був розподілений засуджений.

Результатом першого етапу комплексної оцінки має стати:

1. Уточнення основних потреб, проблемних зон, ресурсів засудженого за наступними категоріями: психологічні особливості: спрямованість особистості, особливості психічних процесів (пам'ять, мислення, уява тощо), психологічні/психічні проблеми, ступінь конфліктності та агресивності, наявність лідерських якостей, рівень загального світогляду, наявність творчих здібностей, готовність до самовиховання тощо; освітній рівень (у т.ч. ставлення до навчання, готовність вчитися, наявність повної середньої освіти, професійно-технічної або вищої освіти); професія (у т.ч. наявність досвіду роботи, наявність навичок для роботи за професією, мотивація до роботи); стан здоров'я (необхідна засудженому діагностика, лікування хронічних захворювань, реабілітація від алко- або наркозалежності тощо); відновлення, зміцнення або формування корисних зв'язків із найближчим соціальним оточенням на волі (на основі оцінки позитивної соціальної мережі засудженого) тощо.

2. Визначення рівня сформованості загальносоціальних цінностей та просоціальних установок як підґрунтя ефективної ресоціалізації: достатня сформованість цінності здоров'я, сім'ї, освіти та професії, тощо; наявність установок щодо особистісного зростання, самовиховання та самовдосконалення; розуміння необхідності дотримання правослухняної поведінки тощо.

3. Визначення рівня знань, розвитку просоціальних вмінь та навичок, необхідних для попередження скоєння рецидиву злочину та успішної соціальної адаптації після звільнення та у соціумі: знання, вміння та навички управління почуттями та емоціями; знання основ ефективного безконфліктного спілкування та володіння відповідними вміннями та навичками; знання основ прийняття рішення та володіння відповідними вміннями та навичками; знання сутності сім'ї, її основних функцій, розвиток вмінь та навичок моделювання власної сім'ї та позитивних взаємин у ній; знання, вміння та навички планування майбутнього (короткострокові та довгострокові життєві плани); знання законодавчої бази, шляхів, умов вирішення соціально-побутових проблем та відповідні вміння та навички (вирішення господарсько-побутових проблем, планування бюджету тощо); знання, вміння та навички щодо самопредставництва (вирішення власних проблем та

відстоювання інтересів, комунікації із соціальними інституціями тощо); знання про здоров'я, шляхи його збереження та зміцнення, а також розвиток умінь та навичок ведення здорового способу життя та дотримання безпечної поведінки тощо.

4. Визначення факторів ризику, що можуть викликати проблеми у ресоціалізації засудженого та призвести до рецидиву злочину.

5. Розробка адекватної потребам та ресурсам засудженого й установи Індивідуальної програми соціально-виховної роботи з ним.

Індивідуальна програма соціально-виховної роботи з засудженим має містити у собі заходи, що дозволять забезпечити потреби засудженого, визначені на етапі оцінки, та сприятимуть його успішній ресоціалізації.

Постійно має проводитись *моніторинг* процесу та *оцінка* результатів соціально-виховної роботи із засудженим, що відображається у ступені виправлення засудженого, зміні його ціннісних пріоритетів, планів тощо. На основі результатів моніторингу та оцінки мають вноситися відповідні корективи до індивідуальної програми роботи із засудженим. Такі заходи (моніторинг, оцінка) також мають здійснюватися мультидисциплінарною командою фахівців установи виконання покарань, а рішення про внесення корективів до індивідуальної програми мають прийматися колегіально (на засіданнях *педагогічних рад*, які створені у ВК з метою координації навчально-виховної діяльності).

Проведення соціально-виховних заходів із засудженими закріплено у плані соціально-виховної та психологічної роботи з колективом засуджених групи соціально-психологічного відділення. Такий план складається та координується вихователями на квартал та затверджується начальником виховної колонії. До реалізації такого плану долучені, окрім вихователів, психологи, медики, методист, інспектор з побутово-трудового влаштування, класні керівники школи, майстри ПТУ і виробництва, спеціалісти центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, громадських організацій, церкви тощо.

Третій етап соціально-педагогічної роботи, етап соціальної адаптації, реалізується на *дільниці соціальної адаптації*, куди можуть переводитись вихованці, яким до звільнення залишилось 6 або менше місяців та які своєю поведінкою заслужили умовно-дострокове звільнення або ж звільнятимуться за відбуттям усього терміну відбування покарання, призначеного судом.

На цій дільниці відбувається *другий етап комплексної оцінки потреб*.

Результатом другого етапу комплексної оцінки має стати:

1. Уточнення рівня сформованості загально соціальних цінностей та просоціальних установок як підґрунтя ефективної ресоціалізації на момент переведення до дільниці соціальної адаптації (категорії для оцінки такі ж, як і на першому етапі комплексної оцінки).

2. Уточнення рівня знань, розвитку просоціальних вмінь та навичок, необхідних для попередження скоєння рецидиву злочину та успішної соціальної адаптації після звільнення на момент переведення до дільниці соціальної адаптації (категорії для оцінки такі ж, як і на першому етапі комплексної оцінки);

3. Визначення та/або уточнення намірів та планів засудженого щодо влаштування після звільнення: вирішення питання реєстрації, місця проживання; спілкування з найближчим соціальним оточенням; набуття та/або підвищення рівня освіти; працевлаштування.

4. Визначення факторів ризику, що можуть викликати проблеми у ресоціалізації засудженого та призвести до рецидиву злочину.

5. Розробка адекватної потребам та ресурсам засудженого й установи Індивідуальної програми підготовки засудженого до звільнення.

Зазначена Програма проходить в умовах спеціально організованої *Школи з підготовки до звільнення*, заняття в якій відбуваються раз або два на тиждень протягом трьох місяців.

Засуджені, які тримаються в дільниці соціальної адаптації, працевлаштовуються на окремих виробничих об'єктах ВК або за її межами на інших об'єктах з дотриманням вимог безпеки і постійного контролю.

Документом, що визначає загальні засади соціально-виховної та психологічної роботи з усіма засудженими ВК, є Положення про порядок реалізації у виправних та виховних колоніях програм диференційованого виховного впливу на засуджених до позбавлення волі. Положенням передбачена реалізація таких типових програм: "Освіта", "Професія", "Правова просвіта", "Духовне відродження", "Творчість", "Фізкультура і спорт", "Подолання алкогольної та наркотичної залежності", "Підготовка до звільнення". Певні блоки цих програм можуть бути реалізовані у вигляді гуртків, спортивних секцій, тематичних вечорів, концертів, конкурсів на базі безпосередньо відділення, клубу, бібліотеки, молитовної кімнати або церкви на території ВК, кімнати психолога або ж кімнати психоемоційного розвантаження.

Програми імплементуються у плани роботи всіх трьох дільниць ВК, а також загальноосвітньої школи, професійно-технічного училища та виробничо-технічних майстерень, а отже – реалізуються на всіх трьох етапах соціально-педагогічної роботи із засудженими.

Вихованці ВК *навчаються у загальноосвітній школі*, що функціонує як структурний підрозділ ВК. Правові основи організації навчально-виховного процесу в закладах освіти при ВК базуються на українському законодавстві. Школа охоплює процесом навчання учнів 6–11 класів. При необхідності можуть відкриватися корекційні класи або класи вирівнювання знань, адже, частина вихованців мають педагогічну занедбаність, покинули школу або взагалі не вступали до неї.

Всі вихованці мають можливість здобувати професійно-технічну освіту в межах установи, а також навчатись заочно/дистанційно у вищих навчальних закладах.

У ВК передбачено створення *самодіяльних організацій засуджених* з метою розвитку в засуджених корисної ініціативи, соціальної активності тощо. Через діяльність таких організацій засуджені можуть вносити різноманітні пропозиції у плани роботи щодо проведення виховних заходів, дозволя, оптимізації процесу навчання, виробництва, а також щодо інших питань життєдіяльності вихованців, які не суперечать встановленим законодавчим нормам та правилам внутрішнього розпорядку ВК.

Органи державної влади, місцевого самоврядування, різноманітні установи та організації, об'єднання громадян та окремі особи можуть брати участь у виправленні і ресоціалізації засуджених та проведенні з ними соціально-виховної роботи. Ст. 149 КВК України передбачає, що основною формою подібної участі громадськості у виправленні та ресоціалізації засуджених неповнолітніх є *підкувальні ради*, що створюються при ВК [3]. Згідно з Положенням про спостережні комісії та підкувальні ради при спеціальних виховних установах основними завданнями цих рад є: 1) надання допомоги ВК з питань соціального захисту засуджених неповнолітніх осіб; 2) сприяння у вирішенні питань, пов'язаних з поліпшенням становища засуджених, дотримання їх прав і законних інтересів; 3) вжиття заходів, спрямованих на вдосконалення навчально-виховного процесу у ВК, зміцнення їх матеріально-технічної бази, вирішення питань трудового і побутового влаштування осіб, звільнених від відбuvання покарання.

З метою підвищення ефективності виховного впливу на засуджених і надання допомоги адміністрації ВК при відділенні соціально-психологічної служби створюються *батьківські комітети*.

На жаль, посада соціального педагога у ВК на сьогодні не передбачена, і, як можемо бачити з вищеописаного, до процесу здійснення соціально-педагогічної роботи, спрямованої на досягнення мети – ресоціалізації неповнолітнього засудженого – залучені не лише фахівці ВК з педагогічною, соціально-педагогічною чи психологічною освітою, а й весь персонал установи, а також фахівці партнерських структур, у першу чергу – центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та громадських організацій, церкви. Адже сучасні дослідники пенітенціарного процесу вивели закономірність, яка полягає в тому, що чим більше співробітників як пенітенціарного закладу, так і партнерських установ, наближаються до педагогічного аспекту у своїй діяльності, об'єднаного спільною метою ресоціалізації засуджених, тим вищі показники ефективності такої діяльності [4, с. 14].

При цьому, у наукових дослідженнях вже не раз пропонувалося створення соціально-педагогічної служби колонії як рівноправної з психологічною службою, яка вже давно функціонує в кожному

пенітенціарному закладі, та введення до установ пенітенціарної системи посади соціального педагога [1; 2]. Це, на думку дослідників, дало б змогу оптимізувати соціально-педагогічну роботу та значно підвищити її результат – ефективність ресоціалізації засуджених.

Список використаної літератури

1. **Караман О. Л.** Функції соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах/ Караман О. Л. // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка – 2011 – Вип. № 4 (215) – С. 72–80.
2. **Коваль В. В.** Соціалізація неповнолітніх у пенітенціарних установах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 “Соціальна педагогіка” / В. В. Коваль. – К., 2010. – 22 с.
3. **Кримінально-виконавчий** кодекс України : офіц. видання зі змін. та доп. станом на 20.12.2007 р., прийм. 11 липня 2003 р. № 1129-IV / М-во юстиції України. – К. : Форум, 2007. – 164 с.
4. **Педагогічні** основи ресоціалізації злочинців / Синьов В. М., Радов Г. О., Кривуша В. І., Беца О. В. – К. : МП “Леся”, 1997. – 272 с.
5. **Підготовка** до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк, у тому числі неповнолітніх: методичний посібник / [Вовк В.М., Журавель Т.В., Калівошко В.М. та інші]; за заг. ред. Т.В. Журавель, Ю.В. Пилипас. – К.: “Версо-04”, 2012. – 168 с.

Журавель Т. В. Етапи соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими у виховних колоніях

У статті визначено поняття «соціально-педагогічна робота з неповнолітніми засудженими», «ресоціалізація неповнолітніх засуджених», «об’єкт соціально-педагогічної роботи у виховній колонії». Автором виокремлено етапи соціально-педагогічної роботи у виховних колоніях України: діагностичний та адаптаційний етап (прибуття засудженого в установу); етап ресоціалізації (в ході відбування покарання); етап соціальної адаптації (у період підготовки засудженого до звільнення), розкрито зміст цих етапів.

Ключові слова: виховна колонія, неповнолітні засуджені, ресоціалізація, соціально-педагогічна робота.

Журавель Т. В. Этапы социально-педагогической работы с несовершеннолетними осужденными в воспитательных колониях

В статье определены понятия «социально-педагогическая работа с несовершеннолетними осужденными», «ресоциализация несовершеннолетних осужденных», «объект социально-педагогической работы в воспитательной колонии». Автором выделены этапы социально-педагогической работы с несовершеннолетними осужденными в воспитательных колониях Украины: диагностический и адаптационный этап (прибытие осужденного в учреждение); этап ресоциализации (в ходе отбывания наказания); этап социальной адаптации

(в период подготовки осужденного к освобождению), раскрыто содержание этих этапов.

Ключевые слова: воспитательная колония, несовершеннолетние осужденные, ресоциализация, социально-педагогическая работа.

Zhuravel T. V. Stages of social and pedagogical work with juvenile inmates in correctional facilities

The article defines the definition of «social and pedagogical work with juvenile offenders», «resocialization of juvenile offenders», «social and pedagogical work in juvenile correctional facilities». The author singled out the stages of social and pedagogical work in correctional facilities in Ukraine: diagnostic and adaptation phase (arrival offenders in the institution); resocialization phase (in the course of completion of sentence), phase of social adaptation (in preparation to release), disclosed the content of these phases.

Keywords: juvenile correctional facilities, juvenile offenders, resocialization, social and pedagogical work.

Довідка про автора

Прізвище, ім'я, по батькові: Журавель Тетяна Василівна

Місце роботи: Інститут психології та соціальної педагогіки
Київського університету імені Бориса Грінченка

Посада, звання, учений ступінь: к. пед. наук, старший викладач
кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти

Адреса навчального закладу, кафедри: м. Київ, 02152,
пр. Тичини, 17.

Домашня адреса: м. Київ, 03179, вул. Прилужна, 14а, кв. 83

Номери телефонів (службовий, домашній, мобільний):

(044) 294-40-42; (063) 433 87 36.